

Justyna Kamińska^a

orcid.org/0000-0002-6832-3346

Małgorzata Doroz-Turek^b

orcid.org/0000-0002-2929-5610

Andrzej Gołębniak^c

orcid.org/0000-0002-8810-8635

Uwagi na temat faz budowy dominikańskiego kościoła św. Jakuba w Sandomierzu – wyniki badań interdyscyplinarnych¹

Notes on the Phases of Construction of the Dominican Church of St. James in Sandomierz: Results of Interdisciplinary Research

Słowa kluczowe: kościół pw. św. Jakuba w Sandomierzu, architektura mendykancka, architektura średniowieczna, architektura ceglana, badania interdyscyplinarne

Keywords: Church of St. James in Sandomierz, mendicant architecture, medieval architecture, brick architecture, interdisciplinary research

Wstęp

W latach 2021–2022 w ramach minigrantu POB Heritage (edycja II) Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zespół w składzie Justyna Kamińska (kierowniczka projektu), Małgorzata Doroz-Turek i Andrzej Gołębniak zrealizował interdyscyplinarne badania dominikańskiego kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu. Badania objęły kwerendę archiwalną, obserwacje *in situ* oraz wykonanie i analizę cyfrowych skanów obiektu. Ich celem była próba zrekonstruowania i zadatowania kolejnych faz budowy prezbiterium i korpusu nawowego omawianego kościoła². Podjęte w 2021 roku badania były pierwszym etapem prowadzonych przez zespół badawczy prac, których kolejną część objęła m.in. założenie wykopu archeologicznego we wschodniej partii korpusu nawowego kościoła³.

Introduction

In the years 2021–2022, as part of the POB Heritage mini-grant (edition II) at the Jagiellonian University in Cracow, a team consisting of Justyna Kamińska (project leader), Małgorzata Doroz-Turek, and Andrzej Gołębniak carried out interdisciplinary research on the Dominican Church of St. James the Apostle in Sandomierz. The research included archival searches, *in situ* observations, as well as the creation and analysis of digital scans of the site. The goal was to attempt the reconstruction and dating of successive phases of the construction of the chancel and the nave of this church.² The research undertaken in 2021 marked the first stage of ongoing work conducted by the research team. The subsequent part of the project included, among other things, establishing an archaeological excavation in the eastern section of the church's nave.³

Sytuacja

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła z klasztorem oo. Dominikanów położony jest na wschodnim stoku Wzgó-

Site

The Church of St. James the Apostle with the Dominican monastery is located on the eastern slope of

^a mgr, Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

^b dr inż. arch., Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Świętokrzyskiej

^c mgr

^a *M.A., Faculty of History, Jagiellonian University.*

^b *Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Civil Engineering and Architecture, Kielce University of Technology*

^c *M.A.*

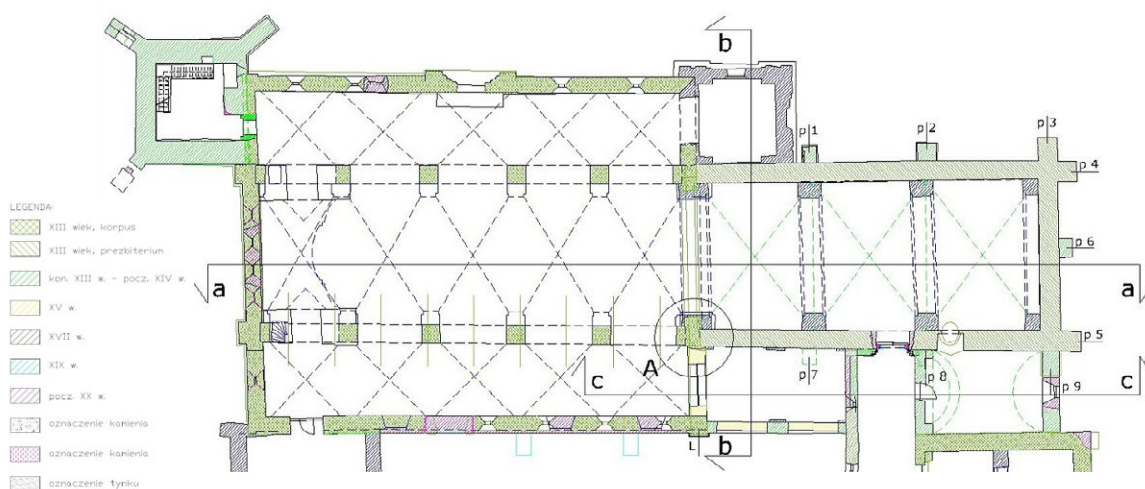
Cytowanie / Citation: Kamińska J., Doroz-Turek M., Gołębniak A. Notes on the Phases of Construction of the Dominican Church of St. James in Sandomierz: Results of Interdisciplinary Research. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2023, 76:98–114

Orzymano / Received: 15.09.2022 • **Zaakceptowano / Accepted:** 5.07.2023

doi: 10.48234/WK76SANDOMIERZ

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Ryc. 1. Wyniki skanowania kościoła dominikańskiego pw. św. Jakuba w Sandomierzu; 1.1 – widok na elewację północną, 1.2 – rzut przyziemia; oznaczenia: A – wewnętrzny północno-wschodni narożnik nawy południowej, p1–p7 – przypory prezbiterium; autorem wszystkich skanów jest A. Gołembnik; autorką wszystkich rysunków jest M. Doroz-Turek

Fig. 1. Results of scanning the Dominican Church of St. James in Sandomierz; 1.1 – view of the north facade, 1.2 – ground floor plan; markings: A – inner northeast corner of the south nave, p1–p7 – chancel buttresses; all scans by A. Gołembnik; all drawings by M. Doroz-Turek

rza Świętojacobowego, w południowo-zachodniej części miasta Sandomierz. Budowę założenia rozpoczęto zapewne tuż po sprowadzeniu dominikanów do Sandomierza w 1226 roku⁴. Bryła kościoła składa się z trzech części: prezbiterium i korpusu oraz przylegającej do północno-zachodniego narożnika korpusu dzwonnicy (ryc. 1.1-2). Dominującym materiałem budowlanym, z którego zostało wybudowane założenie, jest cegła, murowana w wążku wendyjskim i gotyckim, a miejscami w układzie bezwątkowym. Cegły zastosowane w poszczególnych partiach świątyni różnią się między sobą wymiarami⁵. Ponadto miejscami użyto do budowy kamienia – są to znacznych rozmiarów ciosy z piaskowca pojawiające się w partii fundamentowej i cokołowej korpusu i prezbiterium, w cokołach i impostach filarów międzynawowych, w kluczach arkad, a także w detalu architektonicznym (portal południo-

St. James' Hill, in the southwestern part of the city of Sandomierz. The construction of the complex likely began shortly after the arrival of the Dominicans in Sandomierz in 1226.⁴ The church's structure consists of three parts: the chancel, the nave, and the bell tower attached to the northwest corner of the nave (Fig. 1.1–2). The dominant building material used to construct the complex is brick, laid in the Flemish and Gothic bond, and in some places, in no-bond arrangement. The bricks used in different parts of the church vary in dimensions.⁵ Additionally, in some areas, stone was used in construction—these are sizable sandstone blocks appearing in the foundational and pedestal sections of the nave and chancel, in the pedestals and impost blocks of the inter-nave columns, in the keystones of the arches, as well as in the architectural details (southern portal, main portal column). Also character-

wy, filar portalu głównego). Charakterystyczne jest również zastosowanie zdobionych reliefem dekoracji ceramicznych, które występują wyłącznie w korpusie nawowym oraz we wschodnim skrzydle klasztornym.

Problemy badawcze

Już ten ogólnikowy opis wskazuje, że średniowieczna bryła świątyni nie jest jednorodna. Dzwonnica została dobudowana do północno-zachodniego narożnika północnej nawy bocznej zbudowanego już korpusu oraz prezbiterium [Doroz-Turek 2018, s. 13–30; Doroz-Turek 2019a, s. 173–196]. Nierozstrzygnięta natomiast pozostaje kwestia, od której części rozpoczęto budowę kościoła – od korpusu czy od prezbiterium. Na to, że były one budowane w różnym czasie, mogą wskazywać charakteryzujące je odmienne rozwiązania konstrukcyjne i dekoracyjne, a więc najpewniej zaangażowanie w prace różnych warsztatów strycharskich i budowlanych. Wyjaśnienie tego problemu było dotychczas znacznie utrudnione, gdyż nie zachowały się średniowieczne ani wczesnonowożytne źródła do historii obiektu, a same mury są trudno dostępne i w dużym stopniu przemurowane. W efekcie w licznych poświęconych kościołowi św. Jakuba publikacjach pojawiały się rozmaite hipotezy na ten temat⁶. Z podobnych powodów badaczom niewiele udało się do tej pory ustalić w odniesieniu do ewentualnych późniejszych, nowożytnych przekształceń XIII-wiecznej struktury kościoła.

Założenia i metody badawcze

W prowadzonych badaniach zdecydowano się przyjąć perspektywę interdyscyplinarną, pozwalającą w maksymalnym zakresie wyzyskać zarówno informacje zawarte w samych murach budowli, jak i kontekst historyczny jej powstawania i przemian. Założono przy tym, że podstawą zapisu przestrzennych analiz będzie skanowanie laserowe bryły kościoła i pozostałości klasztoru – precyzja pomiaru skanera laserowego, uzupełniona przestrzenną fotogrametrią krótkiego zasięgu pozwala na wierną, wykonaną z milimetrową dokładnością inwentaryzację zabytkowych budowli [Gołębniak 2014, s. 83–93]. Spozycjonowany geodezyjnie model świątyni stał się przy tym aktywnym tworzywem dla budowanej przez badaczy bazy danych GIS (ryc. 1.1). W perspektywie kolejnych etapów badań pozwoli to połączyć wyniki analizy architektonicznej i poszukiwań współpracujących archeologów. Stanie się on również podstawą przestrzennych rekonstrukcji kolejnych faz budowy kościoła – a w przyszłości zbiorczego modelu całego założenia klasztornego.

Wiele nowych, znaczących informacji przyniosły badania architektoniczne murów kościoła. W jego wnętrzu obserwacje skupiły się przede wszystkim na rejonie styku prezbiterium i korpusu, w tym zwłaszcza na poddaszu, z uwagi na późniejsze przeobrażenia kościoła szczególnie w czasie XVII-wiecznej przebudowy

istic of the architecture is the use of relief-decorated ceramic ornaments, which are present exclusively in the nave and the eastern wing of the monastery.

Research problems

This general description already suggests that the medieval structure of the church is not uniform. The bell tower was added to the northwest corner of the northern side nave of the already constructed nave and chancel [Doroz-Turek 2018, pp. 13–30; Doroz-Turek 2019a, pp. 173–196]. However, the unresolved question remains as to whether the construction of the church started from the nave or the chancel. The fact that they were built at different times may be indicated by distinctive construction and decorative solutions, likely involving the participation of various carpentry and construction workshops. Clarifying this issue has been significantly challenging so far because no surviving medieval or early modern sources about the history of the site have been found, and the walls themselves are difficult to access and largely rebuilt. As a result, various hypotheses on this matter⁶ have appeared in numerous publications dedicated to the Church of St. James. Due to similar reasons, researchers have so far achieved little in determining potential later, modern-period transformations of the thirteenth-century structure.

Research objectives and methods

This research adopted an interdisciplinary perspective to maximize the use of information contained in the building's walls and the historical context of its origin and transformations. It was assumed that the spatial analysis would be based on the laser scanning of the church's structure and the remains of the monastery. The precision of the laser scanner, complemented by short-range spatial photogrammetry, allows for accurate surveying of historical structures with millimeter precision [Gołębniak 2014, pp. 83–93]. The geodetically positioned model of the church has become an active component in the GIS database being constructed by the researchers (Fig. 1.1). In the perspective of subsequent stages of research, this will allow for the integration of the results of architectural analysis and the findings of collaborating archaeologists. It will also serve as the basis for spatial reconstructions of successive phases of the church's construction—and in the future, a comprehensive model of the entire monastery complex.

Architectural investigation of the church walls yielded many new and significant pieces of information. Within the interior, observations focused primarily on the area where the chancel and nave meet, especially in the attic, due to later transformations, particularly during the seventeenth-century reconstruction and the encasing of the chancel arch with columns, which were left after the re-Romanization carried out in the early twentieth century under the

i obudowę łuku tęczowego filarami, które pozostawiono po rero-manizacji przeprowadzonej na początku XX wieku pod kierunkiem Jarosława Wojciechowskiego [1910a, s. 209; Kamińska 2019, s. 73–88]. W przestrzeni strychowej, nad sklepieniami zachowały się oryginalny surowy ceglany mur i ślady późniejszych zmian, niezakłócone XX-wiecznymi ingerencjami. Ciekawym miejscem do badania okazała się przestrzeń nad kaplicą Różańcową oraz zakrystią, gdzie zachowało się lico średniowiecznego muru prezbiterium wraz z detalem okien oraz otworem po przejściu na nieistniejący dziś chór muzyczny. Styk obu części obserwowano również na południowej elewacji kościoła, a także we wnętrzu, na poziomie kaplicy i nawy bocznej oraz ponad nimi.

W analizie zaobserwowanych wątków, cezur budowlanych i śladów przemurowań wykorzystano informacje źródłowe, zwłaszcza XIX- i XX-wieczne, obejmujące zarówno teksty, jak i źródła ikonograficzne (rysunki i fotografie), a także materiały archiwalne, w tym dokumentację wcześniejszych badań i wzmianki prasowe. Zastosowano też metodę analizy porównawczej, podejmując próbę usytuowania sandomierskiego kościoła w kontekście innych XIII-wiecznych budowli ceglanych terenu Polski⁷.

Analiza części kościoła

Korpus nawowy

Korpus kościoła ma układ bazylikowy, trójnawowy i pięcioprzęsłowy (ryc. 1.1–2). Nawa główna ma długość około 24 m, a szerokość około 7,90–8,37 m. Nawy boczne są węższe o połowę od nawy głównej, północna ma 4,15–4,25 m, a południowa 4,04–4,28 m. Nawa główna nieco poszerza się ku prezbiterium, zaś nawy boczne zwężają, o około 10 i 20 cm. Mury obwodowe mają grubość: północny około 0,93 m, zachodni około 0,97 m i południowy 0,79–0,95 m. Wymiary cegieł są bardzo zróżnicowane (10/10,5/11/12 × 26/27/26,5/26 × 6,5/7/7,5 cm). Na zewnątrz ta część świątyni pierwotnie nie miała przypór⁸.

Filary międzynawowe są założone na planie kwadratu 105 × 105 cm, a do zachodniej i wschodniej ściany przylegają półfilary na planie o połowę mniejszym (36/42/48 × 106–108 cm; 43/66 × 111 cm). Odległości pomiędzy filarami nie są jednakowe – oscylują pomiędzy około 3,60 m do ponad 3,90 m. Nie do końca regularny kształt korpusu (ściana zachodnia i tęczowa biegną pod lekkim skosem), a przez to rozstaw filarów, może wynikać z lokalizacji kościoła i kształtu ograniczonej od zachodu działki.

Na filarach międzynawowych rozpięte jest ostrołuczne arkadowanie. Arkadowania różnią się wysokością, północne jest niższe od południowego o około 2 m (ryc. 2, 3), odmienna jest również dekoracja filarów i arkad. Wszystkie ceglane podpory mają kamienny cokół i kamienną podbudowę. Partie kamienne filarów po południowej stronie mają wysokość od dwóch do trzech warstw, a po stronie południowej są to dwie warstwy. Z kamienia zostały wykonane również imposty,

direction of Jarosław Wojciechowski [1910a, p. 209; Kamińska 2019, pp. 73–88]. In the attic space, above the vaults, the original raw brick wall and traces of later alterations have been preserved, undisturbed by twentieth-century interventions. The space above the Rosary Chapel and the sacristy turned out to be an interesting area for investigation, where the face of the medieval chancel wall has been preserved along with window details and the opening for the passage to the no longer existing choir balcony. The junction of both parts was also observed on the southern elevation of the church, as well as inside, at the level of the chapel and side nave and above them.

In the analysis of the observed bonds, construction breaks, and traces of remodeling, source information was utilized, especially nineteenth- and twentieth-century texts and iconographic sources (drawings and photographs), as well as archival materials, including documentation from previous research and press mentions. The comparative analysis method was also used, attempting to position the Sandomierz church in the context of other thirteenth-century brick structures in Poland.⁷

Analysis of parts of the church

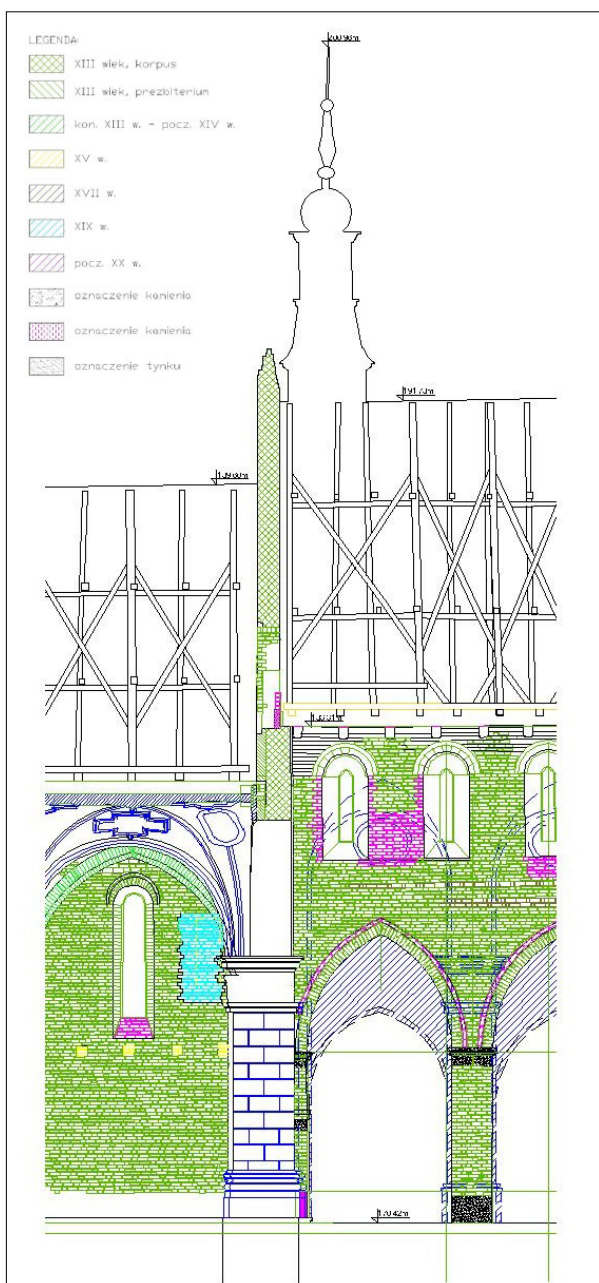
Nave

The church nave has a basilica layout, with three naves and five bays (Fig. 1.1–2). The main nave is approximately 24 m long, with a width of about 7.90–8.37 m. The side naves are half as narrow as the main nave, with the northern one measuring 4.15–4.25 m and the southern one 4.04–4.28 m. The main nave slightly widens towards the chancel, while the side naves narrow by about 10 and 20 cm. The perimeter walls have the following thicknesses: north approx. 0.93 m, west approx. 0.97 m, and south approx. 0.79–0.95 m. The dimensions of the bricks vary significantly (10/10.5/11/12 × 26/27/26.5/26 × 6.5/7/7.5 cm). Originally, this part of the church did not have buttresses.⁸

The inter-nave columns are square, measuring 105 × 105 cm, with half-sized half-pillars adjacent to the western and eastern walls (36/42/48 × 106–108 cm; 43/66 × 111 cm). The distances between the columns are not uniform, ranging from about 3.60 m to over 3.90 m. The somewhat irregular shape of the nave (the western and chancel walls are slightly inclined) and the resulting spacing of the columns may be influenced by the church's location and the plot limited at its western edge.

On the inter-nave columns, pointed-arch arcades are set. The arcades differ in height, with the northern one being about 2 m lower than the southern one (Fig. 2, 3). The decoration of the columns and arcades is also different. All brick supports have a stone base and a stone substructure. The stone sections of the columns on the south side have a height of two to three layers, while on the north side, there are two layers. The impost blocks, on which the arcades are set, are also made of stone. The northern arcades additionally

Ryc. 2. Przekrój podłużny kościoła z widokiem na styk prezbiterium i nawy głównej oraz szczyt nad łukiem tęczęwym

Fig. 2. Longitudinal section of the church with a view of the junction of the chancel and nave, and the gable over the chancel arch

na których osadzone są arkady. Północne arkady mają dodatkowo kamienne ciosy nad impostami. Ostrołuki arkad północnych od strony wnętrza nawy głównej podkreślone są nie tylko cegłami w formie klinów, ale i opaską z cegieł wmurowanych podstawą do lica, z kamiennym zwornikiem na osi łuku (ryc. 3.1). Arkadowanie południowe zostało umieszczone na wyższych filarach, najpewniej z powodów funkcjonalnych, dla możliwości doświetlenia wnętrza wyżej osadzonymi (nad dawnymi krążgankami) oknami nawy południowej [Gołubiew 1975, s. 68–69; Doroz-Turek 2019a, s. 192]. Jego łuki są dekorowane za pomocą kłińców i dodatkowego podkreślenia, wyglądającego na cegły

have stone blocks above the imposts. The pointed arches of the northern arcades from the interior of the main nave are emphasized not only by bricks in the form of wedges but also by a brick band embedded at the base, with a stone keystone at the axis of the arch (Fig. 3.1). The southern arcade has been placed on higher columns, most likely for functional reasons, to allow for lighting the interior through the windows of the southern nave, which are set higher (above the former cloisters) [Gołubiew 1975, pp. 68–69; Doroz-Turek 2019a, p. 192]. Its arches are decorated with wedges and additional emphasis that appears to be bricks laid in a stretchers pattern, although it was painted⁹ (Fig. 3.2).

An analysis of iconographic sources shows that the southern arcades were at some point lowered to the level of the arcades on the north side.¹⁰ This likely occurred during the seventeenth-century remodeling of the church or, considering the pointed outline of the arcades, possibly even in the medieval period. In the seventeenth century, the church walls were covered with plaster, but the outlines of the higher arcades were still visible beneath it (Fig. 4). Wojciechowski restored the original state, also adding polychrome decoration imitating bricks laid in a wagon pattern [Wojciechowski 1910a, p. 208]. The different construction and simpler decoration of the arcade arches may indicate not only a change in the construction concept but also a rush during their erection. This is further suggested by the disturbed brick bond above the arcades (see below).

The change in the construction concept of the arcades in the southern nave is visible in its internal northeastern corner and the adjacent half-pillar (Fig. 1.2 detail A, Fig. 5.1). It has a stone base almost the same height as the northern half-pillar and a stone below the impost at the same level.¹¹ On the southern half-pillar, there is no upper profiled part of the impost, but the stone visible in the corner of the half-pillar with the face of the side nave wall suggests that it may have once been there. This is also confirmed by a historical photograph (Fig. 4). Additionally, above the stone in the corner, protruding bricks forming toothings are visible, which may have been associated with the original wall closing the southern side nave from the east, ultimately altered (Fig. 5.1). The arcades were likely planned or started to be built similarly to the north side but some unspecified construction disaster (or another reason, e.g., the aforementioned need for better interior lighting) led to the replacement of this solution with the current one. This must have happened in the thirteenth century since the inter-nave wall is crowned with Romanesque windows corresponding in dimensions and decorations to those on the north side. Ultimately, the impost under the first southern arcade was raised by about 1.5 m compared to the original design, and the others were raised even higher by 10 cm. On the finishing row of arcades, the half-pillars at the western wall impost are also located 1.5 m higher than their counterparts on the north side (Fig. 5.2), and the half-pillar itself seems to be secondary and attached

Ryc. 3. Zestawienie arkad międzynaawowych korpusu nawowego; 3.1 – arkady północne, 3.2 – arkady południowe, 2022; fot. M. Doroz-Turek
 Fig. 3. Comparison of inter-nave arcades of the nave; 3.1 – northern arcades, 3.2 – southern arcades, 2022; photo by M. Doroz-Turek

wymurowane wozówką, które jednak zostało namalowane⁹ (ryc. 3.2).

Z analizy źródeł ikonograficznych wynika, że południowe arkadowanie zostało w pewnym momencie obniżone do poziomu arkad po stronie północnej¹⁰. Stało się to najprawdopodobniej podczas XVII-wiecznej przebudowy kościoła lub – biorąc pod uwagę ostrołuczny zarys arkad – jeszcze w średniowieczu. W XVII stuleciu ściany kościoła pokryto tynkiem, spod którego widoczny był jednak zarys wyższych arkad (ryc. 4). Do pierwotnego stanu wrócił Wojciechowski, który uzupełnił także polichromowaną dekorację imitującą cegły wymurowane wozówką [Wojciechowski 1910a, s. 208]. Inna konstrukcja i skromniejszy sposób dekorowania łuków arkadowania mogą świadczyć nie tylko o zmianie koncepcji budowy, ale również o pośpiechu podczas ich wznoszenia. Dodatkowo może na to wskazywać zaburzony wątek ceglany ponad arkadami (zob. niżej).

Zmiana koncepcji budowy arkadowania południowej nawy widoczna jest w jej wewnętrznym północno-wschodnim narożniku i sąsiadującym z nim półfilarze (ryc. 1.2 detal A, ryc. 5.1). Ma on jak półfilar północny prawie tej samej wysokości kamienny cokół oraz na tym samym poziomie osadzony kamień pod impostem¹¹. Na południowym półfilarze nie ma górnej, profilowanej części impostu, lecz o tym, że mógł

to the perimeter wall in the lower part. As indicated by the analysis of archival drawings and photographs, all of these elements were extensively reconstructed by Wojciechowski [1910a, illustration on p. 210] (in a fairly faithful manner, as their profiling corresponds to what was recorded by Władysław Łuszczkiewicz [1881, Plate IV]).

Given the above, the southern nave may be slightly younger than the northern one.¹² Perhaps the division into naves was introduced after the construction of the perimeter walls. This is most clearly visible at the western and eastern half-pillars of the southern nave (Fig. 1.2 detail A). It is also confirmed by the results of research done by Marek Florek [1993, p. 128], who noted that the eastern half-pillar of the southern arcade is added to the perimeter walls in the foundation, plinth, and the lowest layers of bricks. This may also be indicated by the material and bond used in the walls of the southern nave. Currently, its outer elevation is built with bricks in the Gothic bond, although it should be noted that its lower part at the level of the former cloisters was rebricked by Wojciechowski. Old photos show a Flemish bond, as well as a layer of bricks laid vertically (Fig. 6.1). Above this part of the wall, a decorative pattern made of overburnt bricks is visible, which also appeared in the lower part of the southern inter-nave pillars (brick dimensions 12/13 × 26/27 × 7/7.5 cm).

się tam kiedyś znajdować, świadczy kamień widoczny w narożniku półfilara z licem muru nawy bocznej. Potwierdza to także historyczne zdjęcie (ryc. 4). Dodatkowo ponad kamieniem w narożniku widoczne są wystające cegły tworzące strzępia, które mogły być związane z pierwotną ścianą zamykającą od wschodu południową nawę boczną, ostatecznie zmienioną (ryc. 5.1). Jest prawdopodobne, że arkadowanie planowano albo rozpoczęto budować tak jak po stronie północnej, ale jakaś bliżej niesprecyzowana katastrofa budowlana (lub inna przyczyna, np. wspomniana wyżej potrzeba lepszego doświetlenia wnętrza) spowodowała zastąpienie tego rozwiązania obecnym. Musiało to nastąpić jeszcze w XIII wieku, ponieważ ścianę międzynawową wieńczą romańskie okna odpowiadające wymiarami i dekoracjami tym po stronie północnej. Ostatecznie impost pod pierwszą od wschodu arkadę południową został podniesiony o około 1,5 m w stosunku do pierwotnego projektu, a pozostałe jeszcze o 10 cm wyżej. Na kończącym ciąg arkad półfilarze przy ścianie zachodniej impost również znajduje się o 1,5 m wyżej niż odpowiadający mu impost po stronie północnej (ryc. 5.2), a sam półfilar także wydaje się być w dolnej partii dobudowany wtórnie do muru obwodowego. Jak wskazuje analiza archiwalnych rysunków i fotografii, wszystkie zostały w dużym stopniu zrekonstruowane przez Wojciechowskiego [1910a, il. na s. 210] (w dość wierny sposób, gdyż ich profilowanie odpowiada temu, które zarejestrował Władysław Łuszczkiewicz [1881, tabl. IV]).

Biorąc pod uwagę powyższe, nawa południowa może być nieco młodsza od północnej¹². Być może podział na nawy wprowadzono po wybudowaniu murów obwodowych. Jest to najwyraźniej widoczne przy półfilarach zachodnim i wschodnim nawy południowej (ryc. 1.2 detal A). Potwierdzają to również wyniki badań Marka Florka [1993, s. 128], który zauważył, że półfilar wschodni południowego arkadowania jest dostawiony do murów obwodowych w partii fundamentu, cokołu i najniższych warstw cegieł. Wskazywać na to może również użyty w murach nawy południowej materiał i wątek. Obecnie jej zewnętrzna elewacja jest zbudowana z cegieł w wątku gotyckim, chociaż trzeba mieć na uwadze, że dolna jej partia na poziomie dawnych krużganków została przemurowana przez Wojciechowskiego. Na dawnych zdjęciach widać wątek wendyjski, a także warstwę cegieł murowanych „na sztorc” (ryc. 6.1). Ponad tą partią muru widoczne jest użycie cegły zendrówki, która pojawiła się również w dolnej partii południowych filarów międzynawowych (wymiar cegły 12/13 × 26/27 × 7/7,5 cm).

We wnętrzu korpusu uwagę skupia także odmieniny wątek z cegły murowanej podstawą do lica nad południowym arkadowaniem (ryc. 3.2). Wojciechowski [1910a, il. na s. 210] zwrócił uwagę na jedną z tworzących wątek cegieł, dekorowaną za pomocą rzędów odciskanych czworoliści, i zinterpretował ją jako ślad dawnego fryzu, a według Tadeusza Jurkowlanica [2021, s. 248] w wątku mogą być zapisane komunikaty do-

Ryc. 4. Wnętrze korpusu nawowego, ok. 1907 r.; źródło: Jurkowlaniec, Musin 2021, s. 38, ryc. 2

Fig. 4. Interior of the nave, ca. 1907; source: Jurkowlaniec, Musin 2021, p. 38, Fig. 2

Inside the nave, attention is also drawn to a different bond with bricks laid headers to the surface of the wall above the southern arcades (Fig. 3.2). Wojciechowski [1910a, illustration on p. 210] pointed out one of the bricks forming the bond, decorated with rows of impressed quatrefoils, and interpreted it as a trace of an ancient frieze. According to Tadeusz Jurkowlaniec [2021, p. 248], encoded messages complementing the content of the main portal may be inscribed in this bond. According to the authors, the disrupted bond may result from a significant slope of the terrain from west to east, requiring leveling with layers of bricks laid beds to the wall surface.¹³ A shortage of building materials and a rush to build may also have been the cause. Perhaps the *opus empletum* technique was used here, i.e., a stone wall faced with vertical bricks, placed both along and across the surface in a rather irregular way. To verify this, it would be necessary to drill between the joints, but this remains a future postulate. The uneven window levels in the main nave may also result from the slope of the terrain. The difference between the first eastern window and the western one is almost 40 cm on the southern wall and over 20 cm on the northern one (Fig. 1.1, 3, 6).

Chancel arch zone

In the attic of the chancel and nave, attention was drawn to the gable between the two parts, above the chancel

Ryc. 5. Półfilary arkad południowych: 5.1 – półfilar wschodni, 5.2 – półfilar zachodni, 2022; fot. M. Doroz-Turek
 Fig. 5. Half-pillars of the southern arcades: 5.1 – eastern half-pillar, 5.2 – western half-pillar, 2022; photo by M. Doroz-Turek

pełniące treści zaszyfrowane w portalu głównym. Zdaniem autorów zaburzony wątek wynikać może ze znacznego spadku terenu z zachodu na wschód i konieczności zniwelowania go warstwami wyrównawczymi w postaci cegieł murowanych powierzchnią podstawy do lica ściany¹³. Przyczyną mógł być też brak materiału budowlanego i pośpiech budowy. Być może wykorzystano tu technikę *opus emplectum*, tj. mur z kamienia, do którego oblicowania potrzebne mogły być cegły pionowe ustawiane zarówno wzdłuż, jak i poprzecznie w dosyć nieregularny sposób. Aby to sprawdzić, konieczne byłoby wykonanie nawiertu pomiędzy spoinami, co pozostaje tymczasem postulatem na przyszłość. Ze spadku terenu może wynikać również nierówny poziom okien w nawie głównej. Różnica pierwszego wschodniego w stosunku do zachodniego to prawie 40 cm na ścianie południowej i ponad 20 cm na północnej (ryc. 1.1, 3, 6).

Strefa łuku tęczowego

Na strychu prezbiterium i korpusu zwrócono uwagę na szczyt pomiędzy obiema częściami, nad łukiem tęczowym. Ściana szczytu zarówno od wschodu jak i od zachodu ma czytelny, oryginalny wątek wendyjski, z cegły o wymiarach około 12/12,5 x 27 x 8 cm. Mur szczytu zwęża się do góry – u podstawy jego szerokość to około 100 cm, zaś nad przejściem między częściami 60 cm (ryc. 2). W narożniku po południowo-zachodniej stronie prezbiterium (ryc. 8.2 detal A') widoczna jest różnica między murami i dostawienie południowego muru prezbiterium do zachodniego nad łukiem tęczowym na szerokość około 25 cm, a także czytelnie przebiegająca przez całą długość warstwa główkowa nad wyrwą w murze, od której wzwyż zbudowany został szczyt (ryc. 7). Na przekroju jest ponadto widocz-

arch. The gable wall, both from the east and west, has a clear, original Flemish bond, made of bricks measuring approx. 27 × 12/12.5 × 8 cm. The gable wall narrows towards the top—at the base its width is about 100 cm, and above the passage between the parts, it is 60 cm (Fig. 2). In the corner on the southwest side of the chancel (Fig. 8.2 detail A') the difference between the walls is visible, and the southern wall of the chancel is added to the western one above the chancel arch by about 25 cm. Additionally, a clearly visible header layer runs through the entire length above the gap in the wall, from which the gable was built upwards (Fig. 7). Moreover, the section shows that from the chancel side to a certain height, the gable wall was faced with bricks (Fig. 2). Observing the fabric suggests that when building the gable, the height of the nave roof must have been known since there is no extension of the gable above the chancel arch visible from both the chancel and the nave (as it might have happened if the chancel gable were built first). From the east, only a trace of the lower roof above the chancel is visible on the gable, which was changed several times (most recently in the 1920s and 1990s: Fig. 7). Similar decoration of the discussed gable and the eastern gable of the chancel suggests that they were erected at a similar time.

Observations were also carried out from the outside, focusing on the junction of the main nave with the chancel and the connection between the side nave and the current Rosary Chapel. In the lower part of this connection, in the form of a projection from the face of the wall, the joint is quite clear, although it was heavily reconstructed at the beginning of the twentieth century. Thanks to preserved archival photographs, we know that this projection existed before the introduction of the cloisters, whose vaults were cut into its face, and

Ryc. 6. Elewacja południowa korpusu: 6.1 – ok. 1907 r., ze Zbiorów Fotografii i Rysunków IS PAN, 6.2 2021; fot. J. Kamińska

Fig. 6. Southern facade of the nave: 6.1 – ca. 1907, from the Collection of Photographs and Drawings of IS PAN, 6.2 2021; photo by J. Kamińska

ne, że od strony prezbiterium do pewnej wysokości ścianę szczytową oblicowano cegłą (ryc. 2). Z obserwacji tkanki nasuwa się wniosek, że budując szczyt, musiano znać wysokość dachu korpusu, skoro zarówno od strony prezbiterium, jak i od korpusu nie widać nadbudowania szczytu nad łukiem tęczowym (jak mogłoby się zdarzyć, gdyby jako pierwszy wystawiono szczyt prezbiterium). Od strony wschodniej na szczycie widoczny jest jedynie ślad po niższym dachu nad prezbiterium, który wielokrotnie był zmieniany (ostatnio w latach 20. i 90. XX w.; ryc. 7). Podobna dekoracja omawianego szczytu oraz wschodniego szczytu prezbiterium sugeruje, że wznoszono je w zbliżonym czasie.

Obserwacje przeprowadzono również od zewnątrz, od strony elewacji południowej, skupiając się na styku nawy głównej korpusu z prezbiterium oraz połączeniu nawy bocznej i obecnej kaplicy Różańcowej. W dolnej partii połączenie to, w formie występującej z lica muru lizeny, jest dość czytelne, choć zostało na początku XX wieku mocno przemurowane. Dzięki zachowanym archiwalnym zdjęciom wiemy, że lizena ta istniała już przed wprowadzeniem krążganków, których sklepienia wkuto w jej lico, i że związana jest z pierwotnym murem (ryc. 6.1). Po jej zachodniej stronie widoczne są strzępia romańskich cegieł. Ponad nią, od wschodu zaobserwować można styk południowej nawy bocznej z kaplicą Różańcową w postaci czytelnej, prostej rysy.

W wyższej partii muru styk widoczny jest w postaci przenikającego się szwu, który w dolnym odcinku jest regularny, ale wyżej jego linia się załamuje i trudno ocenić, która z części została przemurowana (ryc. 6.2). Fryz ząbkowy na murze prezbiterium nachodzi na szerokość ściany tęczowej, a znajdujące się pod nim warstwy korpusu i prezbiterium są prawie na tym samym poziomie, co mogłoby świadczyć o równoczesnej bu-

that it is associated with the original wall (Fig. 6.1). On its western side, remnants of Romanesque bricks are visible. Above it, to the east, the junction of the south side nave with the Rosary Chapel can be seen in the form of a clear, straight line.

In the higher part of the wall, the junction is visible as an interpenetrating seam, which is regular in the lower section but breaks above, and it is difficult to assess which part was bricked up (Fig. 6.2). The serrated frieze on the chancel wall overlaps the width of the chancel arch, and the layers of the main nave and chancel beneath it are almost at the same level, which could indicate simultaneous construction. However, above the frieze, from the east, the chancel wall reaches the gable, which is visible under the eaves of the chancel roof. Numerous early twentieth-century brickworks can be found here, making it difficult to resolve this issue at the current stage of research.

The chancel

The chancel of the Church of St. James is laid out on the plan of an elongated rectangle with internal dimensions of 19.40 × 8.60–8.30 m (Fig. 8.2). The interior narrows towards the west by 30 cm, and on the external outline of the walls, it is 50 cm. The perimeter walls have the following thicknesses: north 1.10 m, east approx. 1.15 m, and south approx. 0.99–1.16 m. The brick has a format of 25.5/25 × 7.5/7 × 12/12.5 cm.

Currently, the chancel is covered with a Baroque vault, likely installed between 1624 and 1631 [Buliński 1879, p. 296; *Katalog zabytków sztuki* 1962, p. 64]. Originally, after the construction of the perimeter walls, its interior was protected by a roof, and a beam ceiling was introduced. Later, a three-bay cross-rib vault with a slightly pointed arch outline was installed, supported

dowie. Jednak nad fryzem od wschodu mur prezbiterium dochodzi do szczytu, co widać pod okapem dachu prezbiterium. Można tu stwierdzić liczne przemurowania z początku XX wieku, co uniemożliwia rozstrzygnięcie tej kwestii na obecnym etapie badań.

Prezbiterium

Prezbiterium kościoła św. Jakuba założone jest na planie wydłużonego prostokąta o wymiarach wewnętrznych 19,40 × 8,60–8,30 m (ryc. 8.2). Wnętrze zwęża się ku zachodowi o 30 cm, po zewnętrznym obrysie murów jest to 50 cm. Mury obwodowe mają grubość: północny około 1,10 m, wschodni około 1,15 m i południowy 0,99–1,16 m. Cegła ma format 12/12,5 × 25,5/25 × 7,5/7 cm.

Obecnie prezbiterium przykryte jest barokowym sklepieniem wprowadzonym tu prawdopodobnie między 1624 a 1631 rokiem [Buliński 1879, s. 296; *Katalog zabytków sztuki* 1962, s. 64]. Pierwotnie jednak po wzniesieniu ścian obwodowych jego wnętrze zabezpieczono dachem i wprowadzono strop belkowy. Następnie założono trójprzęsłowe sklepienie krzyżowo-żebrowe o zarysie lekkiego ostrołuku, wsparte na kamiennych konsolach, po których ślady widoczne są na licach muru. Ceglane sklepienie prawdopodobnie uległo zawaleniu lub z powodu słabej konstrukcji zostało rozebrane. O problemach konstrukcyjnych świadczą nie tylko widoczne w elewacjach pęknięcia, ale także silne odchylenie ściany północnej, czytelne zwłaszcza w przekroju uzyskanym z wykonanych przez autorów skanów kościoła (ryc. 7). Być może istniała również faza pomiędzy usunięciem sklepienia średniowiecznego a założeniem nowożytnego, kiedy prezbiterium przykryte było ponownie stropem belkowym. Przesłanką ku temu mogą być gniazda w murze pod koroną muru, widoczne dziś w przestrzeni strychowej. Pod tymi otworami, a nad nowożytnymi sklepieniami stwierdzono ślady tynku pochodzące zapewne z okresu późniejszego niż XIII wiek, a wcześniejszego niż nowożytne sklepienie. Zdaje się o tym również świadczyć wzmianka w publikacji ks. Melchiora Bulińskiego (który korzystał ze starszych, niezachowanych dziś źródeł klasztornych) mówiąca o tym, że na początku XVII wieku kapituła generalna zgodziła się, aby „w presbiterium w miejsce sufitu dawniejszego dać murowane sklepienie”¹⁴.

Na to, że wraz ze wznoszeniem ścian prezbiterium myślano o jego przesklepieniu, mogą wskazywać wprowadzone wraz ze wznoszeniem obwodowego muru okna na elewacji południowej (ryc. 8.1 O1, O2) i północnej (ryc. 8.2 O3, O4, O5), które rozmieszczone są regularnie, więc później znalazły się na osi przęseł sklepienia. Szerokość otworu okiennego to około 0,58 m, zaś w rozglifieniu około 1,17 m, wysokość w otworze 3,30 m, w glicie około 3,95 m. Nie zaplanowano i nie wykonano okna od południowej strony na osi pierwszego od wschodu przęsła, co związane było zapewne z realizacją wschodniego skrzydła klasztornego, dochodzącego prostopadle do elewacji południowej prezbiterium.

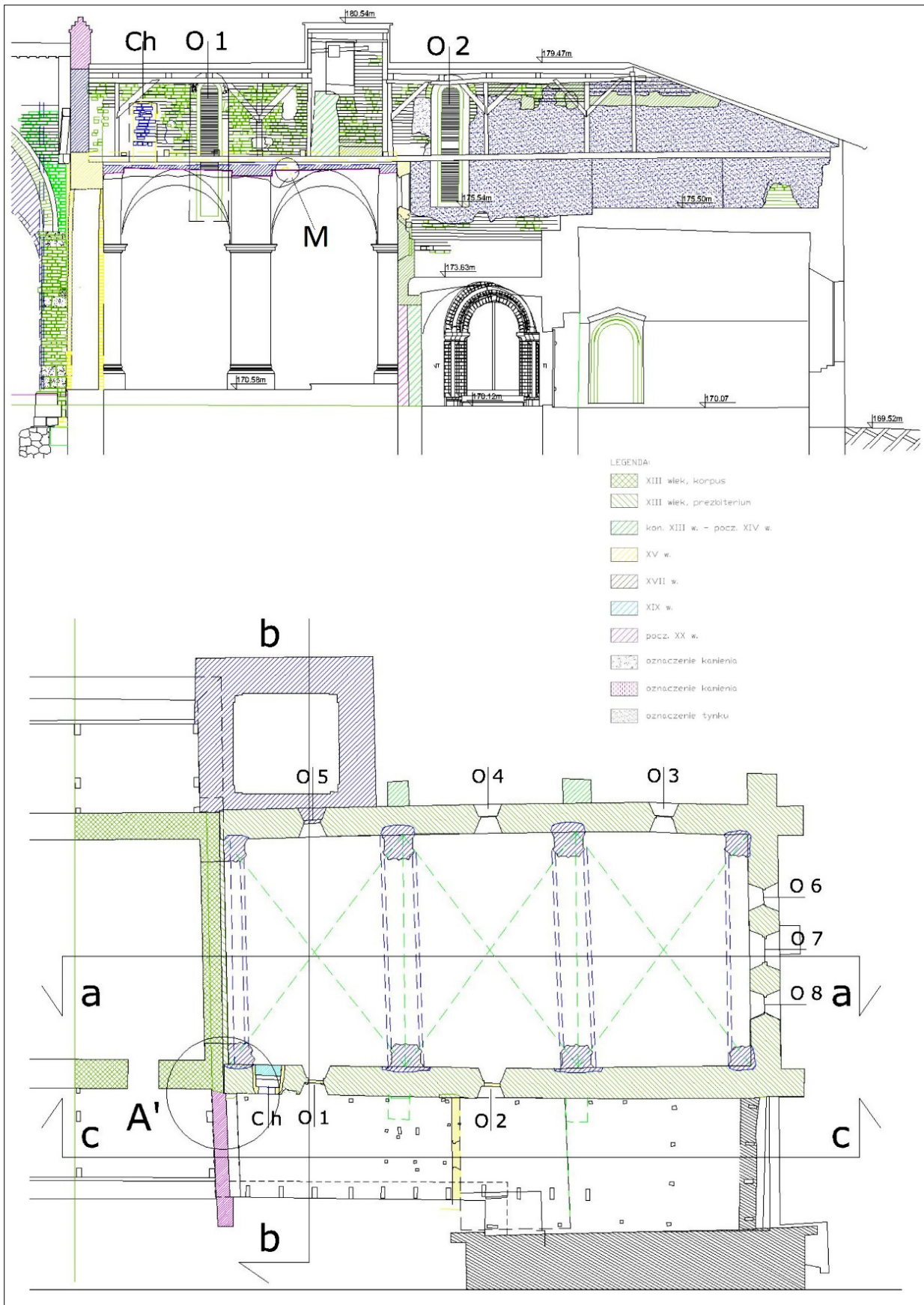
Ryc. 7. Strefa łuku tęczowego: stratygrafia przekroju poprzecznego (widok na zachód)

Fig. 7. Chancel arch zone: stratigraphy of the cross-section (western view)

by stone corbels, traces of which are visible on the faces of the wall. The brick vault probably collapsed or was dismantled due to poor construction. The structural issues are evident not only in visible cracks in the facades but also in the significant deviation of the north wall, especially noticeable in the cross-section obtained from the scans made by the authors (Fig. 7). There might have been a phase between the removal of the medieval vault and the installation of the modern one when the chancel was again covered with a beamed ceiling. Evidence for this could be the niches in the wall under the crown of the wall, visible today in the attic space. Beneath these openings, and above the modern vaults, traces of plaster were found, probably from a period later than the thirteenth century but earlier than the modern vault (Fig. 7). This is supported by a mention in the publication by Father Melchior Buliński (who used older monastery sources that have not been preserved today) stating that at the beginning of the seventeenth century, the general chapter agreed “to replace the former ceiling with a masonry vault.”¹⁴

The fact that, along with the construction of the chancel walls, windows were introduced on the south (Fig. 8.1 O1, O2) and north facades (Fig. 8.2 O3, O4, O5), regularly spaced, suggests that there was a plan to vault the chancel. Then, each window would mark an axis of the vault's bay. The width of the window opening is approx. 0.58 m, with the splayed opening width being approx. 1.17 m, a height in the opening of 3.30 m, and approx. 3.95 m in the embrasure. No window was planned or executed on the south side on the axis of the first bay from the east, likely due to the

Ryc. 8. Prezbiterium; 8.1 – stratygrafia elewacji południowej, 8.2 – rzut, Ch – przejście na dawny balkon muzyczny; oznaczenia: O1–O8 – okna prezbiterium, A' – wewnętrzny południowo-zachodni narożnik prezbiterium, M – szczątkowo zachowane malowidła nad sklepieniem kaplicy Różańcowej

Fig. 8. Chancel; 8.1 – stratigraphy of the southern facade, 8.2 – plan, Ch – passage to the former music balcony; markings: O1–O8 – windows of the chancel, A' – inner southwestern corner of the chancel, M – partially preserved paintings above the vault of the Rosary chapel

Ryc. 9. Strefa nad kaplicą Różańcową, 2022; 9.1 – przejście na balkon muzyczny i polichromia okna, 9.2 – skuta konstrukcja w narożniku południowo-zachodnim, 9.3 – ślad po balkonie muzycznym; fot. J. Kamińska

Fig. 9. Zone above the Rosary chapel, 2022; 9.1 – passage to the music balcony and polychrome of the window, 9.2 – stripped construction in the southwestern corner, 9.3 – trace of the music balcony; photo by J. Kamińska

Ryc. 10. Prezbiterium, 2022: zachodnie lico przypory p1; fot. M. Doroz-Turek

Fig. 10. Chancel, 2022: western face of p1 buttress; photo by M. Doroz-Turek

Nad zakrystią urządzono w okresie nowożytnym nowe pomieszczenie, o czym świadczą tynk na licu muru oraz gniazda po belkach zadaszania (ryc. 8.1). Z powodu urządzenia kaplicy najpierw św. Walentego, a następnie Różańcowej południowe okna prezbiterium (ryc. 8.1 O1, O2) zamurowano w świetle otworu, pozostawiając glify zarówno od strony prezbiterium, jak i od zewnątrz, gdzie w jednym z nich zachowała się oryginalna dekoracja malarska z charakterystycznym motywem lilii heraldycznej (ryc. 9.1). Motyw ten występuje w innych powstałych w podobnym czasie kościołach dominikańskich Prowincji Polskiej w podokapowych fryzjach arkadkowych [Szyma 2004, s. 95–108]. W kościele św. Jakuba pojawia się natomiast w portalu głównym – w dekoracjach ościeży oraz na ceramicznych medalionach zdobiących trójlistne przejścia. W pobliżu okna, nad sklepieniem kaplicy Różańcowej widoczne są również szczerkowo zachowane malowidła (ryc. 8.1 detal M). Bardzo prawdopodobne, że związane są one z dekoracją ściany kaplicy św. Walentego, która nakryta była stropem belkowym zlokalizowanym wyżej niż obecne sklepienie kaplicy Różańcowej.

Prezbiterium opięte jest prostopadłymi do lica muru przyporami (ryc. 1.2 p1, p2) rozmieszczonymi symetrycznie pomiędzy oknami¹⁵ (ryc. 1.1–2). Narożne przypory będące przedłużeniem elewacji, czyli wschodnie oraz północno-wschodnią, wzniesiono razem z murami obwodowymi (ryc. 1.2 p3, p4, p5)¹⁶. Przypory te są przewiązane z murami na całej wyso-

construction of the eastern wing of the monastery perpendicular to the south facade of the chancel.

Above the sacristy, a new space was arranged during the modern period, as indicated by the plaster on the face of the wall and the imprints from the roof beams (Fig. 8.1). Due to the installation a chapel, first dedicated to St. Valentine and later to the Rosary, the southern windows of the chancel (Fig. 8.1 O1, O2) were bricked up within the opening, leaving embrasures visible both from the chancel and the exterior, where one of them preserves the original painted decoration with the characteristic lily heraldic motif (Fig. 9.1). This motif appears in other Dominican churches built around the same time in the Province of Poland in sub-cornice arched friezes [Szyma 2004, pp. 95–108]. In the Church of St. James, it appears in the main portal—in the decorations of the door jambs and on ceramic medallions adorning trefoil passages. Near the window, above the vault of the Rosary Chapel, fragmentarily preserved paintings are also visible (Fig. 8.1 detail M). They are likely related to the decoration of the wall of St. Valentine's Chapel, which was covered with a beamed ceiling located higher than the current vault of the Rosary Chapel.

The chancel has buttresses perpendicular to the face of the wall (Fig. 1.2 p1, p2) and symmetrically arranged between the windows¹⁴ (Fig. 1.1–2). The corner buttresses, which are an extension of the facades, i.e., the eastern and northeast ones, were built together

kości, a w ich górnej części można dostrzec cezurę budowlaną, odpowiadającą tej widocznej w licu muru¹⁷. W dolnej partii tych przypór można zauważyć nieregularności – najniższe warstwy cegieł tworzyły nieco inny zarys (być może odsadzkę, ale ich profil jest przesunięty w stosunku do kolejnych warstw), skorygowany wyżej. Charakterystyczne dla nich jest występowanie cegieł noszących wyraźne ślady pożaru. W obu oryginalnych przyporach wschodniej ściany prezbiterium (ryc. 1.2 p4, p5) widoczne są odsadzki od strony wschodniej, a w przyporze sąsiadującej z zakrystią – również od południa. Odkrywką wykonaną w 1990 roku przy północnej przyporze wschodniej ściany prezbiterium pozwoliła stwierdzić, że jej fundament o wysokości 44 cm został dostawiony do fundamentu ściany prezbiterium [Florek 1993, s. 125]. Pozostałe przypory, tj. dwie północne (ryc. 1.2 p1, p2) i południowe (ryc. 1.2 p7, p8 – obecnie częściowo skute i włączone w mury klasztoru) oraz niższą pośrodku wschodniej elewacji (ryc. 1.2 p6), dobudowano wraz z wprowadzeniem sklepień albo niewiele później, aby wzmocnić ściany obciążone nową konstrukcją.

Na to, że obecne przypory zostały dostawione, wskazuje odmienny sposób budowy, brak użycia kamienia w partii cokołowej oraz nieco mniejszy format cegły niż w murze obwodowym. Wyjątkiem co do użycia kamienia jest pierwsza od zachodu przypora (ryc. 1.2 p1), która w dolnej partii ma kamienną podbudowę (ryc. 10). Cztery warstwy wysokich, kamiennych ciosów, jedna na wysokość trzech warstw cegły, widoczne są od strony zachodniej. Dwa kamienie są również wmurowane po stronie wschodniej. Ciosy pochodzą być może z kościoła przeddominikańskiego, który wznosił się w tym miejscu¹⁸. O wtórnym dostawieniu przypór do muru prezbiterium świadczy również brak oryginalnego przewiązania wątku, czy wreszcie odspojenie muru w górnej partii. Oryginalne znajdujące się w tych samych miejscach przypory lub lizeny uległy zniszczeniu i były odbudowywane, co jest widoczne nad nimi oraz na bocznych licach. Jako lizeny o szerokości około 1 m, wystające przed lico na około 15 cm i sięgające do poziomu fryzu arkadkowego rekonstruował je Łuszczkiewicz [1881, s. 47]. Tworzyłyby wówczas system artykulacji podobny do zastosowanego np. w korpusie nawowym kościoła Dominikanów w Poznaniu, gdzie również na ścianach bocznych występują lizeny, a na narożnikach prostopadle ustawione przypory. Ich górne partie w pewnym momencie skuto, a ślady po nich pokryto tynkiem¹⁹. Łuszczkiewicz [1881, s. 47] datował przekształcenie lizen w przypory na XIV wiek. Z kolei Wojciechowski [1910a, s. 207] przypuszczał, że mogły one zostać przemurowane w XVII stuleciu. Biorąc pod uwagę rozmiary zastosowanych cegieł, sposób murowania oraz obecny wygląd przypór, były one przemurowywane więcej niż raz, więc obie powyższe hipotezy mogą być poprawne.

Przypory mają różne długości i szerokości, przy czym przypory narożne i wschodnie są nieco większe – ich szerokość to około 114 i 107 cm i są wysunię-

with the perimeter walls (Fig. 1.2 p3, p4, p5).¹⁶ These buttresses are tied to the walls along their entire height, and in their upper part, a construction break is visible, corresponding to the one seen on the face of the wall.¹⁷ In the lower part of these buttresses, irregularities can be observed—the lowest layers of masonry formed a slightly different outline (perhaps an offset, but their profile is shifted compared to the subsequent layers), corrected higher up. They are characterized by the presence of masonry bearing clear traces of fire. In both original buttresses of the eastern wall of the chancel (Fig. 1.2 p4, p5), offsets are visible on the eastern side, and in the buttress adjacent to the sacristy—also on the south side. An excavation carried out in 1990 at the north buttress of the eastern wall of the chancel made it possible to determine that its foundation, 44 cm high, was added to the foundation of the chancel wall [Florek 1993, p. 125]. The remaining buttresses, i.e., two northern (Fig. 1.2 p1, p2) and southern ones (Fig. 1.2 p7, p8—now partially removed and incorporated into the monastery walls) as well as the lower one in the middle of the eastern facade (Fig. 1.2 p6), were added either with the introduction of the vaults or slightly later to reinforce the walls loaded with the new structure.

The fact that the present buttresses were added is indicated by a different construction method, the absence of the use of stone in the plinth, and a slightly smaller brick size than in the perimeter wall. An exception regarding the use of stone is the first buttress from the west (Fig. 1.2 p1), which has a stone substructure in the lower part (Fig. 10). Four layers of tall, stone blocks, one as high as three layers of brick, are visible on the west side. Two stones are also embedded on the east side. The stones may have come from a pre-Dominican church that stood in this location.¹⁸ The secondary addition of buttresses to the chancel wall is also evidenced by the absence of the original bond in the fabric or the detachment of the wall in the upper part. The original buttresses or pilasters located in the same places were destroyed and rebuilt, as is visible above them and on the lateral faces. They were reconstructed by Łuszczkiewicz [1881, p. 47] as pilasters with a width of approx. 1 m, projecting approx. 15 cm from the face and reaching the level of the arcaded frieze. They would then create an articulation system similar to that used, for example, in the nave of the Dominican Church in Poznań, where pilasters are also present on the side walls, and buttresses are placed at right angles on the corners. Their upper parts were at some point chiseled, and traces of them were covered with plaster.¹⁹ Łuszczkiewicz [1881, p. 47] dated the transformation of pilasters into buttresses to the fourteenth century. Wojciechowski [1910a, p. 207], on the other hand, speculated that they might have been rebuilt in the seventeenth century. Given the dimensions of the bricks used, the method of bricklaying, and the current appearance of the buttresses, they were likely rebuilt more than once, so both hypotheses could be correct.

te przed lico na około 131 i 108 cm. Odpowiadające im wymiary przypór po stronie północnej to około 80 i 100 cm oraz około 95 cm. Ślady po przyporach ściany południowej są czytelne w przestrzeni strychowej nad kaplicą Różańcową. Ponadto w północno-zachodnim narożniku nad kaplicą można zobaczyć skutny mur po przyporze lub ewentualnie pierwotnej ścianie zamykającej od wschodu południową nawę boczną (ryc. 8.1, 9.2). Mur ten jest przewiązany z południowym murem prezbiterium, dlatego można go interpretować jako związany ze średniowieczną, XIII-wieczną fazą budowy²⁰. Mniej więcej 80 cm na wschód od jego krawędzi w ścianie prezbiterium znajduje się otwór o szerokości około 60 cm, będący dawnym wejściem na chór muzyczny w prezbiterium (ryc. 8.1–2 detal Ch, ryc. 9.1). Od strony wnętrza czytelne są ślady po gniazdach belek balkonu oraz zamurowanym wejściu (ryc. 9.3). Chór zlikwidowano przy okazji prac przesklepienia prezbiterium lub później, na co wskazywałyby źródła archiwalne (wzmianki o remoncie umieszczonych na nim organów, przeprowadzonym w poł. XVIII w. [Patalas 2016, s. 33]) i ikonograficzne (balkon muzyczny widoczny jest na powstałej w 1715 r. i przedstawiającej wnętrze kościoła polichromii, która dekoruje kaplicę Męczenników).

Średniowieczne fazy budowy na tle późniejszych przeobrażeń obiektu – wnioski

Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie hipotez dotyczących średniowiecznego procesu budowy korpusu nawowego oraz prezbiterium kościoła św. Jakuba w Sandomierzu oraz na zidentyfikowanie nowożytnych przekształceń budowli, pomijanych w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Prezbiterium zostało najprawdopodobniej dobudowane do wznieszonego korpusu nawowego. Świadczy o tym widoczny w narożniku południowo-zachodnim nad sklepieniami ślad po domurowaniu ściany południowej do tęczowej. Ponadto może na to wskazywać mur ściany tęczowej oraz szczyt, którego mur na grubość nie jest jednorodny na całej wysokości. W tym samym czasie mogła nastąpić zmiana koncepcji budowy nawy południowej i muru zamykającego ją od wschodu, o czym świadczą nieregularności zaobserwowane we wnętrzu korpusu oraz na poziomie strychów.

Prezbiterium najpierw zadaszono, a jego wnętrze nakryto stropem (lub ewentualnie bezpośrednio po zadaszaniu wprowadzono sklepienia ceglane). W następnym etapie wprowadzono trójprzęsłowe sklepienie krzyżowo-żebrowe o zarysie lekkiego ostrołuku, wsparte na kamiennych konsolach. Ze względu na wątlą konstrukcję i niestabilność ścian dodano do nich szkarpy. Zaobserwowane pęknięcia w murach prezbiterium, ale również ślady możliwej katastrofy budowlanej w południowej ścianie między nawowej oraz występujące w murach korpusu i dzwonnicy warstwy wyrównawcze²¹ pokazują, że problemy statyczne dotyczyły wszystkich elementów składających się na XIII-wieczny kościół. Problemy te

The buttresses vary in length and width, with the corner and eastern buttresses slightly larger—their widths are about 114 and 107 cm, and they protrude from the face of the wall by about 131 and 108 cm. The corresponding dimensions of the buttresses on the north side are approx. 80 and 100 cm, and approx. 95 cm. Traces of the buttresses on the southern wall are visible in the attic space above the Rosary Chapel. Additionally, in the northwest corner above the chapel, one can see the remnants of a demolished buttress or possibly the original wall closing the southern side aisle from the east (Fig. 8.1, 9.2). This wall is connected to the southern wall of the chancel, so it can be interpreted as associated with the medieval, thirteenth-century construction phase.²⁰ About 80 cm east of its edge in the chancel wall, there is an opening about 60 cm wide, which is the former entrance to the choir in the chancel (Fig. 8.1–2 detail Ch, Fig. 9.1). From the interior, traces of the beam sockets of the balcony and the bricked-up entrance are visible (Fig. 9.3). The choir balcony was eliminated when the chancel was vaulted, or later, as it would be indicated by archival sources (mentions of the renovation of the organ placed on it, carried out in the mid-eighteenth century [Patalas 2016, p. 33]) and iconographic evidence (the musical balcony is visible in the polychrome created in 1715, depicting the interior of the church, which decorates the Martyrs' Chapel).

Medieval phases of construction against the background of the site's later transformations: conclusions

The research carried out has made it possible to formulate hypotheses regarding the medieval construction process of the nave and chancel of the Church of St. James in Sandomierz as well as to identify modern transformations of the building, which have been overlooked in the previous literature on the subject. The chancel was most likely added to the rising nave. Evidence for this is the visible trace of the south wall being added to the chancel arch in the southwest corner above the vaults. Additionally, this may be indicated by the masonry of the chancel arch and the gable, the masonry of which is not uniform in thickness over the entire height. At the same time, there may have been changes in the construction concept of the southern nave and the wall enclosing it from the east, as evidenced by the irregularities observed inside the nave and at the level of the attics.

The chancel was first roofed, and its interior was covered with a ceiling (or possibly brick vaults were introduced directly after roofing). The next stage introduced a three-bay, cross-rib vault with a slightly pointed arch outline, supported by stone corbels. Due to the frail construction and instability of the walls, buttresses were added. The observed cracks in the walls of the chancel, as well as traces of a possible structural disaster in the southern inter-nave wall, and the existing leveling layers in the walls of the nave and bell tower,²¹

mogły wynikać z charakteru podłoża lessowego, z możliwości wykorzystania w części starszych fundamentów kościoła przeddominikańskiego i z gwałtownych przerw w budowie wywołanych choćby przez najazdy tatarskie z 1241 oraz 1259 roku²².

Z przeprowadzonej analizy wynika, że kościół wznoszony był w wielu etapach i zapewne przy udziale różnych warsztatów, także w obrębie samego korpusu nawowego, a koncepcja budowy dynamicznie się zmieniała. Taki przebieg tego procesu jest bardziej typowy dla średniowiecznych konwentów mendykantkich Polski i Europy [Bruzelius 2014] niż wzniesienie prezbiterium przez jeden warsztat i korpusu przez drugi, o innej proveniencji, co przyjęto w wielu dotychczasowych opracowaniach.

Wszystkie ściany obwodowe noszą liczne ślady późniejszych przemurowań, zarówno nowożytnych, jak i XX-wiecznych. Zostało to zaznaczone w przygotowanej przez autorów dokumentacji i może stanowić punkt odniesienia dla dalszych badań obiektu (ryc. 1.2, 2, 7, 8).

Nowożytne przemiany kościoła, z których dotychczas wymieniano zasklepienie i otynkowanie wnętrza korpusu i prezbiterium oraz fundację trzech nowych kaplic (Męczenników, Różańcowej i św. Jacka) [Katalog zabytków 1962, s. 69–73], w rzeczywistości miały znacznie większy zasięg, obejmując m.in. przemurowanie przypór prezbiterium, umieszczenie w nim chóru muzycznego z organami, a także pokrycie polichromią kaplicy św. Walentego i wnętrza pomieszczenia nad zakrystią.

show that static problems affected all the elements that made up the thirteenth-century church. These problems may have resulted from the nature of the loess subsoil, the possible use of parts of the older foundations of the pre-Dominican church, and the sudden interruptions in construction caused, for example, by the Tartar invasions of 1241 and 1259.²²

The analysis indicates that the church was erected in many stages and probably involved different workshops, even within the main nave itself, and the construction concept dynamically changed over time. This process is more typical of medieval mendicant convents in Poland and Europe [Bruzelius 2014] than the construction of a chancel by one workshop and the nave by another, of different provenance, as assumed in many studies to date.

All perimeter walls bear numerous traces of later reconstructions, both modern and from the twentieth century. This has been noted in the documentation prepared by the authors and could serve as a reference point for further research on the site (Fig. 1.2, 2, 7, 8).

The modern transformations of the church, previously described as vaulting and plastering the interiors of the nave and chancel, as well as the installation of three new chapels (of the Martyrs, the Rosary, and St. Hyacinth) [Katalog zabytków 1962, pp. 69–73], actually had a much greater scope. This included, among other things, the re-bricking of the chancel buttresses, the placement of a choir with organs, and the polychrome covering of St. Valentine's chapel and the space above the sacristy.

Bibliografia / References

Opracowania / Secondary sources

- Bruzelius Caroline, *Preaching, building, and burying: friars and the Medieval city*, New Haven 2014.
- Buliński Melchior, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879.
- Doroz-Turek Małgorzata, *Badania architektoniczne dzwonnicy kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu*, „Architectus” 2018, nr 4(56), s. 13–30.
- Doroz-Turek Małgorzata, *Dzwonnica – akcent architektoniczny kościoła św. Jakuba Apostoła ojców dominikanów w Sandomierzu*, [w:] *Dominikański klasztor św. Jakuba w Sandomierzu. Archeologia i architektura, historia i współczesność*, red. Andrzej Gołębniak, Marcin Lisak, Kraków–Warszawa 2019, s. 173–196.
- Doroz-Turek Małgorzata, *Późnoromańskie portale w kościele pw. św. Jakuba Apostoła i klasztorze dominikanów w Sandomierzu*, [w:] *Dziedzictwo architektoniczne. Badania oraz adaptacje budowli sakralnych i obronnych*, red. Ewa Łuzyniecka, Wrocław 2019, s. 20–35.
- Florek Marek, *Kościół św. Jakuba i dawny klasztor dominikanów w Sandomierzu: wyniki badań archeologiczno-architektonicznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1994, t. 42, nr 1, s. 3–25.
- Florek Marek, *Początki kościołów sandomierskich w świetle wyników badań archeologicznych*, „Zeszyty Sandomierskie” 2017, nr 43, s. 15–20.
- Florek Marek, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych przy kościele św. Jakuba i dawnym klasztorze dominikańskim w Sandomierzu za lata 1990–1992*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1991–1992”, Rzeszów 1993, s. 111–138.
- Gołębniak Andrzej, *Badania archeologiczne przy południowo-wschodnim narożniku klasztoru dominikanów na Wzgórzu Świętojakubskim w Sandomierzu w sezonach 2016–2018 – aspekt metodyczny i wstępne wyniki dotyczące faz najstarszych*, [w:] *Dziedzictwo architektoniczne. Badania oraz adaptacje budowli sakralnych i obronnych*, red. Ewa Łuzyniecka, Wrocław 2019, s. 5–19.
- Gołębniak Andrzej, *Badania archeologiczne w rejonie piwnicy o jednym filarze przy klasztorze dominikanów*

- w Sandomierzu – wzorzec metodyczny i podstawowe wyniki, [w:] *Dominikański klasztor św. Jakuba w Sandomierzu. Archeologia i architektura, historia i współczesność*, red. Andrzej Gołębniak, Marcin Lisak, Kraków–Warszawa 2019, s. 83–130.
- Gołębniak Andrzej, *Rola nowych technik dokumentacyjno-pomiarowych w interdyscyplinarnych działaniach badawczo-konserwatorskich*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2014, nr 40, s. 83–93.
- Gołubiew Zofia, *Kościół dominikański p.w. św. Jakuba w Sandomierzu w XIII stuleciu i jego dekoracja architektoniczna*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. II, red. Jerzy Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 9–196.
- Jurkowlaniec Tadeusz, *Gołębie i smoki. Z badań nad oprawą rzeźbiarską kościoła św. Jakuba w Sandomierzu*, „Zeszyty Sandomierskie” 2020, R. 27, nr 49, s. 8–20.
- Jurkowlaniec Tadeusz, *Portal główny kościoła św. Jakuba w Sandomierzu. Zawiązek interpretacji treści dzieła*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2021, R. 83, nr 2, s. 213–252.
- Jurkowlaniec Tadeusz, Musin Aleksandr, *Organizacja i finansowanie restauracji kościoła św. Jakuba w Sandomierzu w latach 1905–1914*, „Zeszyty Sandomierskie” 2021, R. 27, nr 51, s. 36–55.
- Kadłuczka Andrzej, Stala Klaudia, *Kościół św. Jakuba i najstarsze założenie klasztorne – synteza przekształceń zespołu*, [w:] *Dominikański klasztor św. Jakuba w Sandomierzu. Archeologia i architektura, historia i współczesność*, red. Andrzej Gołębniak, Marcin Lisak, Kraków–Warszawa 2019, s. 131–172.
- Kalinowski Wojciech, Lalik Tadeusz, Przytkowski Tadeusz, Trawkowski Stanisław, *Sandomierz*, Warszawa 1956.
- Kamińska Justyna, *W stronę nowoczesnej praktyki konserwatorskiej u progu odzyskania niepodległości – renowacja kościoła św. Jakuba w Sandomierzu w latach 1907–1909*, [w:] *Niepodległość i nowoczesność. Studia z historii sztuki*, red. Lech Karwowski, Dariusz Kacprzak, Szymon Piotr Kubiak, Szczecin–Warszawa 2019, s. 73–88.
- Kamińska Justyna, *Kto fundował XIII-wieczny zespół klasztorny dominikanów w Sandomierzu?*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2020, R. 82, nr 2, s. 175–207.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3: *Województwo kieleckie*, z. 11: *Powiat sandomierski*, red. Jerzy Łoziński, Barbara Wolff, Warszawa 1962.
- Łuszczkiewicz Władysław, *Kościół św. Jakuba w Sandomierzu – zabytek budownictwa ceglanego XIII wieku*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1881, t. II, z. 2, s. 27–52.
- Patalas Aleksandra, *Życie muzyczne w klasztorach dominikańskich prowincji polskiej nieutrzymujących stałych kapel*, [w:] *Życie muzyczne w klasztorach dominikańskich w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Aleksandra Patalas, (Acta Musicologica Universitatis Cracoviensis, t. XXXI), Kraków 2016, s. 15–43.
- Samól Piotr, *Architektura kościołów dominikańskich w średniowiecznych Prusach*, Gdańsk 2022.
- Szyma Marcin, *Byłe kościoły parafialne jako ośrodki najstarszych klasztorów dominikańskiej prowincji „Polonia”*, [w:] *Fara w mieście od średniowiecza do współczesności: społeczność, duchowość, architektura, wystrój: studia z historii sztuki*, red. Rafał Eysymontt, Dariusz Galewski, Wrocław 2019, s. 37–54.
- Szyma Marcin, *Fryzy z motywem lilii w kościołach dominikańskich w Polsce*, „Kronika Miasta Poznania” 2004, R. 72, nr 3, s. 95–108.
- Świechowski Zygmunt, *Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Wojciechowski Jarosław, *Kościół św. Jakóba w Sandomierzu*, „Przegląd Techniczny” 1910, R. XLVIII, nr 16, s. 207–210.
- Wojciechowski Jarosław, *Kościół św. Jakóba w Sandomierzu*, „Tygodnik Ilustrowany” 1910, R. 51, nr 34, s. 688.

Dokumentacja / Documentation

- Doroz-Turek Małgorzata, *Program badań architektonicznych dzwonnicy kościoła OO. Dominikanów pw. św. Jakuba w Sandomierzu (do programu prac badawczo-projektowych w ramach programu prac konserwatorskich prof. Ireneusza Płuski)*, Kielce 2017, maszynopis w klasztorze Dominikanów w Sandomierzu.
- Gołębniak Andrzej, *Sandomierz – klasztor oo. Dominikanów przy kościele św. Jakuba. Sprawozdanie z badań archeologicznych – lipiec 2018*, Sandomierz 2018, maszynopis w archiwum WUOZ Kielce, Delegatura w Sandomierzu.
- Kadłuczka Andrzej, Stala Klaudia, *Architektura konwentu OO. Dominikanów w Sandomierzu. Studium historyczno-konserwatorskie*, Kraków 2019, maszynopis w archiwum Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Politechnika Krakowska.
- Kamińska Justyna, *Sprawozdanie historyczno-artystyczne z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w sezonie wiosennym 2018 (kwiecień–maj) w zachodniej części południowo-wschodniego narożnika dawnego klasztoru dominikanów w Sandomierzu*, wrzesień 2018, maszynopis w klasztorze Dominikanów w Sandomierzu.

¹ Badania wykonano przy wsparciu finansowym Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim, projekt badawczy pt. *Średniowieczne fazy budowy kościoła dominikańskiego pw. św. Jakuba w Sandomierzu (od 1226 r. do XIV wieku)*.

² W ostatnich latach na terenie klasztoru i kościoła przeprowadzono badania archeologiczne architektoniczne, historyczno-artystyczne i konserwatorskie. Ich efektem są liczne publikacje: Florek 2017, s. 15–20; Doroz-Turek 2018, s. 13–30; Doroz-Turek 2019a, s. 173–196; Doroz-Turek 2019b, s. 20–35; Gołębniak 2019a, s. 5–19; Gołębniak

- 2019b, s. 83–130; Jurkowlaniec 2020, s. 8–20; Jurkowlaniec 2021, s. 213–252; Jurkowlaniec, Musin 2021, s. 36–55; Kadłuczka, Stala 2019a, s. 131–172; Kamińska 2020, s. 175–207, a także niepublikowana dokumentacja, przechowywana w archiwach: Doroz-Turek 2017; Gołębniak 2018; Kamińska 2018; Kadłuczka, Stala 2019b.
- ³ Prace archeologiczne przeprowadzili Andrzej Gołębniak i Kamil Rabiega (UKSW). Opracowanie wyników w przygotowaniu.
- ⁴ Wskazują na to nie tylko cechy stylowe, pozwalające datować ogólnikowo zarówno korpus nawowy, jak i prezbiterium kościoła na ok. poł. XIII w., ale również wyniki badań archeologicznych i stratygrafia w obrębie klasztoru, zob. Gołębniak 1975; Gołębniak 2019a, s. 5–19.
- ⁵ Zob. niżej.
- ⁶ Zestawienie stanu badań zob. Kamińska 2020, s. 189–192; Samól 2022, s. 45–49.
- ⁷ Z uwagi na ograniczenia objętości niniejszego tekstu zwrócono w nim uwagę jedynie na wybrane wątki istotne z punktu widzenia analizy faz budowlanych. Kompleksowe wyniki badań komparatystycznych zostaną opublikowane w formie osobnego artykułu.
- ⁸ Dwie przypory pojawiły się po południowej stronie nawy bocznej po likwidacji krużganków, która nastąpiła po 1864 r. [zob. Buliński 1879, s. 308], a w późniejszym okresie zostały usunięte.
- ⁹ Oryginalna malatura zachowała się pod tynkami do początku XX w., zob. Wojciechowski 1910a, s. 208.
- ¹⁰ Łuszczkiewicz [1881, s. 43–45 i tabl. IV i V] sądził, że pierwotnie arkady po obu stronach były na wyższym poziomie. Wojciechowski [1910b, s. 688] uważał, że arkady południowe podniesiono na przełomie XIV i XV w. Jego poglądy przejął Zygmunt Świechowski [1963, s. 235].

- ¹¹ Impost ten został odkryty przez Wojciechowskiego w 1908 r., Gołębniak 1975, s. 60 przyp. 155.
- ¹² Przeciwno datowaniu jej powstania na później niż początek XIV w. świadczą widniejące na elewacji wewnętrznej ślady geometrycznych tynkowych epitafiów, pochodzących prawdopodobnie z tego okresu (jak ich odpowiedniki z krużganków i zakrystii), na co zwróciła uwagę Zofia Gołębniak [1975, s. 61].
- ¹³ Podobne rozwiązanie zastosowano w murach dzwonnicy, zob. Doroz-Turek 2018, s. 22; Doroz-Turek 2019a, s. 13. Warstwa wyrównująca widoczna jest też m.in. w północnej ścianie nawy głównej od strony wnętrza, w 2/3 wysokości okien.
- ¹⁴ Buliński 1879, s. 296.
- ¹⁵ Przypory południowe (ryc. 1.2 p7, p8) zostały w pewnym momencie usunięte – zob. niżej.
- ¹⁶ Wyjątkiem jest przypora południowo-wschodnia (ryc. 1.2 p9), do której przygotowano strzępia (widoczne w górnej partii elewacji), ale ostatecznie jej nie wzniesiono, a planowane dla niej miejsce zajęła wschodnia ściana zakrystii.
- ¹⁷ Łuszczkiewicz [1881, s. 41] uważał te przypory za wtórne.
- ¹⁸ O kościele przeddominikańskim zob. np. Florek 1994, s. 11; Szyma 2019, s. 45–46.
- ¹⁹ Zob. też Gołębniak 1975, s. 22.
- ²⁰ Również Wojciechowski, w protokole z 1909 r., uznał ten mur za oryginalny, zob. Gołębniak 1975, s. 47.
- ²¹ Do tej listy należałoby dodać także kamienno-ceglane obmurowanie jednego z filarów międzynawowych, odkryte i szczegółowo omówione przez Marka Florka, zob. Florek 1993, s. 132 i n.
- ²² O XIII-wiecznych najazdach tatarskich na Sandomierz zob. np. Kalinowski *et al.* 1956, s. 14–17.

Streszczenie

Artykuł prezentuje przebieg i wyniki interdyscyplinarnych badań przeprowadzonych w kościele św. Jakuba w Sandomierzu w latach 2021–2022 przez zespół badawczy w składzie Justyna Kamińska, Małgorzata Doroz-Turek i Andrzej Gołębniak. Badania objęły kwerendę archiwalną, obserwacje *in situ* oraz wykonanie i analizę cyfrowych skanów obiektu. Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie hipotez dotyczących średniowiecznego procesu budowy korpusu nawowego oraz prezbiterium kościoła św. Jakuba w Sandomierzu (w tym ich chronologii względnej), a także na zidentyfikowanie nowożytnych przekształceń budowli, pomijanych w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Główne ustalenia to uznanie korpusu nawowego za najstarszą część kościoła, wyodrębnienie kolejnych faz budowy korpusu oraz prezbiterium, częściowo związanych z problemami konstrukcyjnymi napotkanymi w trakcie budowy, a także wyodrębnienie śladów nowożytnych przebudów na styku prezbiterium i skrzydła klasztorne.

Abstract

This paper presents the course and results of interdisciplinary research conducted in the Church of St. James in Sandomierz in the years 2021–2022 by the research team consisting of Justyna Kamińska, Małgorzata Doroz-Turek, and Andrzej Gołębniak. The research included archival searches, *in situ* observations, as well as the creation and analysis of digital scans of the site. The research carried out has made it possible to formulate hypotheses regarding the medieval construction process of the nave and chancel of the Church of St. James in Sandomierz (including their relative chronology), and to identify modern-period transformations of the building, which have been overlooked in previous literature. The main findings include identifying the nave as the oldest part of the church, identifying successive construction phases of the nave and chancel, partially associated with structural problems encountered during construction, and distinguishing traces of modern alterations at the junction of the chancel and the monastery wing.